

Nederlandse Darwin als redder van het museum

Pieter Harting (1812-1885), hoogleraar in Utrecht, was een van de invloedrijkste Nederlandse biologen van de 19e eeuw. Ik noem hem wel eens de Nederlandse Darwin omdat hij in 1857, dus twee jaar eerder dan Darwin, een boek over evolutie schreef. Dit werk, getiteld 'De voorwereldlijke scheppingen vergeleken met de tegenwoordige', heeft vooral een paleontologische opzet, maar er zijn uitgebreide beschouwingen over de evolutieleer, door hem ontwikkelingshypothese genoemd, aan toegevoegd. Het boek is wel in het Duits vertaald, maar heeft internationaal verder niet veel aandacht getrokken omdat inmiddels het Darwinistische geweld was losgebroken. Dit is jammer want in veel opzichten was zijn werk beter, wetenschappelijker, dan dat van Darwin. Men kan overigens het beste kennismaken van zijn ideeën uit zijn in 1862-1867 uitgegeven 'Leerboek van de grondbeginselen der Dierkunde in haren geheelen omvang' (met een onvoorstelbare omvang van ongeveer 5000 pagina's).

In tegenstelling tot Darwin was Harting in sterke mate maatschappelijk betrokken. Hij bemoeide zich met allerlei sociale zaken zoals de drinkwatervoorziening, Russische vluchtelingen, Boerenoorlog, leerplicht, droogmaking van de Zuiderzee, lijkverbranding etc. Zeker op wetenschappelijk terrein was hij een van de belangrijkste regeringsadviseurs. In zijn pas in 1961 gepubliceerde autobiografie vermeldt hij in dit verband (omstreeks 1875) ook het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie. Het museum was toen gevestigd in het Hof van Zessen aan het Rapenburg (het tegenwoordige Rijksmuseum voor Oudheden). Het oude gebouw verkeerde in een beroerde staat en het was veel te klein geworden. Bovendien was het personeelsbestand minimaal geworden. De collecties dreigden te verpieteren. Daarom werd bij de minister sterk aangedrongen op nieuwbouw en personeelsuitbreiding. De regering deed in die tijd weinig aan de bevordering van de wetenschap. Men liet dit

Pieter Harting (1812-1885).

liever over aan particulier initiatief. Om een voorbeeld te noemen: de eerste oceanografische expedities werden omstreeks 1880 bekostigd uit landelijke collecten. De voorstellen van het museum vielen dus bepaald niet in goede aarde en dat blijkt ook uit de volgende passage uit Harting's biografie.

'Nog in eene andere zaak gaf ik in 1874 aan den toenmaligen minister van binnenlandsche zaken een advies, dat wel is waar geheim moet blijven, evenals de brief waarop het een antwoord was, maar dat ik toch vrijheid gevoel hier aan te stippen'. 'In dien brief deed de minister mij de vraag, met het oog op de plannen voor vergrooting der gebouwen van 's Rijks museum te Leiden, of in den tegenwoordigen staat der wetenschap het behoud van zulke groote museën nog wenschelijk was te achten. Uit den geheelen inhoud des briefs bleek dat onder het toenmalig bestuur boven onze prachtige Rijks verzameling het zwaard van Damocles hing, en dat men liefst een advies zoude ontvangen, waarop men zich beroepen kon, om de geheele inrichting, zoo niet opteheffen, dan toch aanmerkelijk te besnoeien. Natuurlijk rekende ik mij verplicht van mijne zijde alles te doen wat ik kon om het dreigende gevaar

aftewenden. In mijn antwoord aan den Minister gaf ik derhalve eene beknopte geschiedenis van het Rijks museum, schetste de groote diensten daardoor aan de wetenschap bewezen, noemde het een der weinige inrichtingen waarop ons vaderland trotsch mogt zijn en toonde ten slotte aan hoe het wel verre van besnoeid te kunnen worden, integendeel ook in den tegenwoordigen tijd nog gewichtige diensten aan de wetenschap kon bewijzen, mits zijn ruimte en het daaraan verbonden personeel de vereischte uitbreiding ondergingen. Ik heb de voldoening gesmaakt dat althans aan den laatsten wensch gevolg is gegeven, en dat onder de bij het museum aangestelde beambten zich thans ook twee mijner oudleerlingen bevinden.'

Harting's opmerking over de twee bij het museum aangestelde oud-leerlingen slaat op F.A. Jentink en A.A.W. Hubrecht die in 1875 bij het museum tot conservator werden benoemd. Op de zelfde dag werd ook J.G. de Man aangesteld, dus er kwam duidelijk personele versterking. Jentink werkte voornamelijk aan zoogdieren, maar is voor het museum toch het meest van betekenis geweest als de directeur (1884-1913) die de nieuwbouw tot stand wist te brengen. Hubrecht promoveerde in dat crisisjaar 1874 op een proefschrift over snoerwormen (Nemertini). Hubrecht is vooral voor onze vis-sencollectie van grote betekenis geweest maar hij bleef toch ook aan Nemertini werken, ook toen hij in 1882 terugging naar Utrecht om zijn oud-leermeester op te volgen. Dank zij hem en één van zijn promovendi, mevr. Stiasny-Wijnhoff, hebben wij nu een van de belangrijkste oude nemertijnencollecties met veel typen. Overigens ging hij zich vooral richten op de embryologie en het is niet voor niks dat het Akademie-instituut voor ontwikkelings-biologie in Utrecht momenteel 'Hubrecht Laboratorium' heet.

Hubrecht werd in 1882 als conservator opgevolgd door R. Horst. Ook hij was bij Harting

op een onderzoek aan wormen gepromoveerd en dank zij hem hebben we een belangrijke collectie borstelwormen, zowel Polychaeta als regenwormen, eveneens met veel typen. Horst hield het heel wat langer uit: in 1923 werd hem na 41 dienstjaren op 74-jarige leeftijd eervol ontslag verleend. Hubrecht, de Man en Horst waren de enige conservatoren die ik als mijn voorgangers kon beschouwen toen ik in 1964 conservator wormen werd; vandaar deze uitwijdingen.

Harting drong niet alleen aan op uitbreiding van het personeel, maar ook op verbetering van de huisvesting. Wat dit betreft heeft zijn advies uiteindelijk ook tot resultaten geleid. In 1876 werd door de minister een commissie ingesteld voor het bestuderen van zoölogische musea in andere landen om te komen tot een ontwerp voor het nieuwe Leidse gebouw. Hiervoor werd ook een prijsvraag uitgeschreven. De commissie bestond uit ene Verheijen (!), de bekende architect Cuypers en Hubrecht. Vlot ging het daarna niet, maar er gebeurde wel wat. In 1878 werd naast het museum een pand aan de Papengracht gehuurd voor het onderbrengen van geologische collecties. Dit oorspronkelijke koetshuis is bewaard gebleven als ongenummerd pand naast Papengracht 23 en het geologische verleden kan men aflezen aan de ammoniet boven de grote deuren. De inmiddels verzelfstandigde afdeling geologie kreeg vervolgens haar nieuwe gebouw aan de Garenmarkt in 1892. De zoölogen moesten wachten tot in de periode van 1905 tot 1912 het gebouw aan de Raamsteeg in etappes gereed kwam.

Dat de belangrijke rol van Harting in de historie van het museum tot nu toe onbelicht is gebleven in onze geschiedenisboekjes, zal wel te danken zijn aan het feit dat zijn geheime actie pas in 1961 werd gepubliceerd.

Jaap van der Land

